

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN

ŞƏRQŞÜNASLIQ

JURNALI

JOURNAL OF
ORIENTAL STUDIES
OF BAKU STATE UNIVERSITY

1/2025

E-ISSN 3134-7231

Bakı - 2025

*Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
21 oktyabr 2021-ci il tarixində qeydiyyatdan keçmişdir
(Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmə nömrəsi 4361)*

Baş redaktor:
akademik Rafael Hüseynov

Redaksiya heyəti:

BELLİNGERİ CAMPIERO

Professor; Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya

CAVADİ HƏSƏN

Professor; Kaliforniya Universiteti, ABŞ

CƏLİLOV OQTAY

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

ÇALISOVA NATALIYA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya

EKİCİ METİN

Professor; Ege Universiteti, Türk Dünyası

Araşdırmaları İnstitutu, Türkiyə

FİLİPPOV ALEKSANDR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti, Rusiya

XƏNDAN AYDAN

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

KAZIMOV MEHDİ

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QARADAĞLI VUQAR

Filologiya elmləri doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QASIMOVA AİDA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

LO MBAYE

Professor; Dyuk Universiteti, ABŞ

MANSOOR ASMA

Professor; İslamabad Beynəlxalq İslam

Universiteti, Pakistan

MƏMMƏDOVA ƏSMƏTXANIM

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

NİKOLAYEVA MARIYA

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Rusiya Elmlər Akademiyası, Rusiya

OÇİLOV OZODCON

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru;

Özbəkistan Dövlət Şərqsünaslıq Universiteti,

Özbəkistan

RƏSULOĞ ƏSGƏR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Milli Arxiv İdarəsi, Azərbaycan

RÜSTƏMOV RUFƏT

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

SUFİYEV ŞODİMAXAMMAD

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası,

Tacikistan

TOBİA STEFAN

Professor; Strasburq Universiteti, Fransa

Bakı Dövlət Universitetinin **ŞƏRQŞÜNASLIQ** jurnalı/Journal of **ORIENTAL STUDIES** of Baku State University, № 1, 2025. – 176 səh. Bakı, BDU, 2025.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Aida QASIMOVA

“BAXIŞLAR ONU GÖRƏ BİLMƏZ”: KLASSİK AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA GÖZ VƏSFİNİN NƏZƏRİ-ESTETİK ÇALARLARI

“No Vision Can Encompass Him”: The Theoretical and Aesthetic Aspects Of Eye Description In Classical Azerbaijani Poetry

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1051>

11

Aydan XƏNDAN

XIX ƏSRİN SONU – XX ƏSRİN ƏNVƏLLƏRİNDƏ TÜRK ƏDƏBİYYATINDA KÖHNƏDƏN YENİYƏ KEÇİD VƏ ƏDƏBİ CƏRƏYANLAR

Transition From Old To New And Literary Currents In Turkish Literature At The End Of The 19th Century And Early 20th Century

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1056>

25

Nigar İSMAYILZADƏ

XV ƏSR TƏSƏVVÜF POEZİYASINDA ZÜMRƏ ƏDƏBİYYATI VƏ İLAHİ EŞQ

Zumra Literature And Divine Love In 15th-Century Sufi Poetry

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1015>

38

Rafael HÜSEYNOV

SHAHRASHUB IN EASTERN POETRY AND NATIONAL SELF-EXPRESSION IN URDU SHAHRASHUBS

Şərq şeirində şəhraşub və urdu şəhraşublarında milli özünüifadə

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1064>

45

Şəhla ABDULLAYEVA

SÖZLƏ SEYR EDƏN RUH: ŞEYX FƏRİDƏDDİN ƏTTAR NİŞAPURİ

A Soul Journeying Through The Word: Farid Al-Din Attar Of Nishapur

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1029>

69

DİLÇİLİK

Əsmətəxanım MƏMMƏDOVA

FARS DİLİNDƏ KİPLƏŞƏN SAMİT BİRLƏŞMƏLƏRİNİN FONETİK SƏCİYYƏSİ (NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “XƏMSƏ”Sİ ƏSASINDA)

Phonetic Characteristics Of Consonant Clusters In Persian (Based On Nizami Ganjavi's “Khamsa”)

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1046>

81

Heybət HEYBƏTOV

ŞAHİD BEYTLƏRİN FİLOLOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

The Philological Significance Of Shahid Bayts

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1035>

95

TƏRCÜMƏ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÇEVİRMƏLƏR

Əsgər RƏSULOĞ

TÜRKDİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏDƏ YALANÇI EKİVALENT PROBLEMI

False Equivalents Problem In The Turkish-Azerbaijani Translation

109

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1075>

Eldost İBRAHİMOV

RƏQƏMSAL TEXNOLOGİYA DÖVRÜNDƏ TƏRCÜMƏŞÜNASLIQDA SÜNI İNTELLEKT VƏ İNSAN AMİLİ

Artificial Intelligence And Human Factor In Translation In The Era Of Digital Technology

122

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1012>

Gülnar ƏQİQ CƏFƏRZADƏ

ŞEYX FƏRİDƏDDİN ƏTTAR NİŞAPURİ. "ŞEYX SƏNAN" HEKAYƏTİ

Sheikh Faridaddin Attar Nishapuri. The Story Of "Sheikh Sanan"

129

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1001>

TƏQDİMATLAR, RƏYLƏR, DƏYƏRLƏNDİRMƏLƏR

Kəmalə NURİYEVA

ABBASQULU AĞA BAKIXANOV. RİYAZÜL-QÜDS (ilk tam nəşri haqqında)

Abbasqulu Agha Bakikhanov. Riyāz Al-Quds (About The First Complete Edition)

151

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1058>

Rafael HÜSEYNOV

ƏRƏB ƏDƏBİYYATINDAKI SİRƏLƏRƏ AZƏRBAYCAN ŞƏRQŞÜNASLIĞINDAKI İLK KOMPLEKS YANAŞMADA MÜSBƏT VƏ DƏQİQLƏŞDİRİLMƏLİ MƏQAMLAR

Positive Points To Be Clarified In The First Comprehensive Approach To Siras In Arabic Literature Within Azerbaijani Oriental Studies

155

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1023>

APA7 qaynaq göstərmə təlimatı

172

Nəşrə dair tələblər

174

Publication requirements

175

**TƏRCÜMƏ NƏZƏRİYYƏSİ
VƏ
ÇEVİRMƏLƏR**

UOT 81'25

DOI <https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1012>

RƏQƏMSAL TEXNOLOGIYA DÖVRÜNDƏ TƏRCÜMƏŞÜNASLIQDA SÜNİ İNTELLEKT VƏ İNSAN AMİLİ

ELDOST İBRAHİMOV*

Xülasə

Tərcümə fəaliyyəti bəşəriyyət və dillər yaranandan bəri müxtəlif dillər və mədəniyyətlər arasında ünsiyyət yaratmaq məqsədilə həyata keçirilsə də, rəqəmsallaşma ilə tərcümə peşəsində istifadə olunan texnoloji vasitələrdə inkişaf və dəyişikliklər olmuşdur. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı ilə tərcüməçilərin istifadə etdiyi texniki vasitələr də dəyişmişdir. Bu gün tərcüməçinin tərcümə məqsədləri üçün həm ofis proqramları və internet alətləri kimi əsas kompüter texnologiyaları, həm də maşın tərcüməsi və tərcümə yaddaşı sistemləri kimi xüsusi proqramlar üzrə bacarıqlı olması tələb olunur. Bu tələbin nəticəsi olaraq tərcümədə informasiya texnologiyaları tərcüməşünaslıq sahəsində özünə yer tapan mövzuya çevrilib. Bu tədqiqatın məqsədi informasiya texnologiyalarında baş verən dəyişikliklərin təsirinə məruz qalan tərcümə proqramlarının tərcümədə mövqeyini, tərcüməşünaslıq ixtisasında təhsil alan tələbələrin nəyi, harada və necə əhatə etmələri ilə bağlı qəbul etdikləri yanaşmalar çərçivəsində təsvir etməkdir.

Açar sözlər: *tərcüməşünaslıq, informasiya texnologiyaları, maşın tərcüməsi, tərcümə texnologiyaları, təhsil yanaşmaları*

Giriş

XXI əsrin birinci rübündə sürətlə inkişaf edən texnologiya insanların həyatına müxtəlif aspektlərdə təsir etmişdir. Bu sürətli inkişaf həm də sosial həyatı, dövlətlərin iqtisadiyyatını, informasiya axınını, təhsil və tədris mühitlərini sürətlə dəyişmişdir. İstənilən məlumatı, demək olar ki, dərhal əldə etmək və paylaşmaq son on ildə xeyli asanlaşmışdır. Dövrümüzdə insan həyatına və bütün fəaliyyət sahələrinə təsir edən informasiya texnologiyaları və kompüterlərin xüsusi rolu vardır. İkinci Dünya müharibəsindən sonra kompüterin ixtirası ilə həyatın hər sahəsində mühüm dəyişikliklər baş verməyə başladı və bu dəyişiklik yeni bir dövrün başlanğıcı oldu. Kompüterlə bağlı tədqiqatlar əvvəlki illərə gedib çıxsada, müharibə zamanı məlumatı tez əldə etmək və emal etmək istəyi bu prosesi sürətləndirdi. Bu da, öz növbəsində, bir çox sahələrdə dəyişikliklərə və eyni zamanda, dillə bağlı məsələlərdə də fərqli üsulların, yeni alətlərin və təbiiqlərin inkişafına səbəb oldu. Dil tədrisindən tərcüməyə, lüğətlərdən ünsiyyət vasitələrinə, filoloji tədqiqatlardan dilşünaslığa qədər bir çox sahədə bu dəyişikliyi görmək mümkündür.

Dil və texnologiyanın əlaqəli olduğu sahələrdən biri də, şübhəsiz ki, tərcümə sahəsidir. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı digər peşə sahələrində olduğu kimi, tərcüməçilikdən də yan keçməmişdir. Bu baxımdan tərcümə sahəsini

* Bakı Dövlət Universiteti; ebrahimov@bsu.edu.az; <https://orcid.org/0000-0001-9213-5540>

kompyuterlərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Sürətli informasiya mübadiləsi dövründə genişmiqyaslı informativ tərcüməyə tələbat artmışdır. Bu gün sifarişli tərcümə mətnlərinin kompyuterdə düzgün formada və ölçüdə yüksək keyfiyyətlə düzgün tərtib edilməsi tələb olunur. Beləliklə, mətnlərin əlyazma şəklində qəbulu artıq unudulur (Altay, 2021: 13). Yeni texnologiyalardan səmərəli istifadə etmək üçün xüsusilə avtomatik tərcümə xarici dilin tədrisi, ana dilinin işlənməsi kimi sahələrdə bir çox layihə ilə dil tədqiqatlarına olan marağı daha da artırmışdır.

Tərcüməşünaslıqda süni intellekt və insan amili

İnkişaf edən texnologiya ilə tərcümənin həcmi və tərcüməyə ehtiyac da artmağa başlayıb. İkinci Dünya müharibəsindən sonra tərəflərin bir-birinin məxfi məlumatlarını əldə etmək istəyindən irəli gələn tərcümə zərurəti texnologiyanın inkişafı və beynəlxalq ünsiyyətin artması, habelə nəqliyyat vasitələrinin şaxələndirilməsi və sürətlənməsi nəticəsində beynəlxalq dövriyyənin artması ilə əlaqədar olaraq 1980-ci ildən dəyişikliyə məruz qalmağa başlamışdır. Bu vəziyyət global ticarəti, ölkələr və qitələr arasında səyahətləri artıraraq, ticarət, hüquq, turizm və diplomatiya kimi sahələrdə tərcümə ehtiyacının sürətlə artmasına səbəb olmuşdur. Tərcümə ehtiyacının artması tərcüməyə baxışı dəyişdi. B.Renato "Tərcümə və süni intellekt" adlı məqaləsində qeyd edir ki, tərcümənin həcmının gündən-günə artdığı və tərcüməyə olan tələbat tam ödənilə bilinmədiyi üçün texnoloji yeniliklərin imkanlarından istifadə edilməlidir (Renato, 2022: 157).

Müasir dövrdə tərcümə yaddaş proqramları ən son texnologiyalardan istifadə edərək öz xüsusiyyətlərini təkmilləşdirmişdir və hal-hazırda "Cloud Computing", yəni iş yükünün azaldılması və mürəkkəb infrastrukturların daha effektiv idarə olunmasını təmin edən müasir texnologiyaya əsaslanan tərcümə yaddaşlarından istifadə olunmağa başlanmışdır. Sistem tərcümə yaddaşı texnologiyasını xidmət kimi proqram (SaaS) təminatı ilə birləşdirir. Ən sadə formada bu texnologiya, masaüstü tərcümə idarəetmə sistemlərindən fərqli olaraq, məlumatları tərcümə yaddaş sistemi və lüğət, tərcümə yaddaş proqramı, üslub-format bələdçisi kimi tərcümə ilə əlaqəli bütün resursları yerli serverlərdə deyil, uzaq serverlərdə saxlayan yeni tərcümə yaddaş sistemi növüdür. Xidmət təminatı kimi proqram təminatında proqram kompyuterdə quraşdırılmır, internet üzərindən xidmət kimi təklif olunur. Məlumatlar internet vasitəsilə də daxil olan uzaq kompyuterlərdə işlənir. Standart veb brauzeri olan istənilən kompyuter məlumatların daxil edilməsi və baxılması üçün istifadə edilə bilər (Ayvaz, 2018: 69).

Bulud texnologiyalarının tətbiqindən sonra məlumatların həcmində böyük artım müşahidə olunmuşdur. Bu artımın növbəti illərdə də davam edəcəyi və yaxın gələcəkdə məlumat məhdudiyyətlərinin tamamilə aradan qalxacağı təxmin edilir. Şübhəsiz ki, informasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə bu məlumatlardan istifadə edən maşın tərcüməsinin də fəaliyyət imkanları artır və daha keyfiyyətli tərcümələr əldə etmək mümkün olur. Maşın tərcüməsinin tarixinə nəzər saldıqda sözbəsöz cavablar verən ilk nəsil maşın tərcüməsi öz yerini cümlə və mətn tərcümələri edən yeni nəsil texnologiyalara verdi. Kompyuterlər təkmilləşdikcə və tərcüməşünaslıqda da geniş istifadə olunduqca yeni yanaşma meydana gəldi. Neyron maşın tərcüməsi adlanan bu sistem, ümumiyyətlə, cümlələrdən və onların tərcümələrindən ibarət böyük mənbə dili seqmentləri kolleksiyasından, yəni yüz minlərlə və hətta milyonlarla tərcümə vahid-

lərini özündə birləşdirən nəhəng tərcümə yaddaşlarından istifadə etməkdədir (Stralovski, 2024: 94). Bu gün neyron maşın tərcüməsi ilə tərcümə keyfiyyəti xüsusən də çox sayda məlumatı olan dillərdə əhəmiyyətli dərəcədə artmış və maşın tərcüməsində paradigma dəyişikliyi baş vermişdir. Bir çox dünya dilləri kimi, Azərbaycan dili də hazırda tərcümə sahəsindəki ən qabaqcıl süni intellekt tərcüməsi alətlərini, o cümlədən, "Google Translate", "Microsoft Translator", "Unbabel" Google və ChatGPT tərəfindən həyata keçirilən Neyron Maşın Tərcümə sisteminə daxil edilmişdir.

Son dövrlər müəssisələr və bir çox təşkilatlar maşın tərcüməsinə üstünlük verirlər, çünki bu, həm daha ucuz, həm də daha sürətlidir. Bununla yanaşı, tərcüməçiye bütün tərcümə xərcini ödəməkdənsə, maşın tərcüməsindən istifadə etmək və məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün postredaktə üçün pul ödəməyin daha sərfəli olduğunu düşünürlər. Bundan əlavə, bu proses daha sürətli olduğu üçün həm müəssisələr, həm də tərcümə xidməti göstərən qurumlar tərəfindən buna daha çox üstünlük verilir. Çünki bir layihəni qısa müddətdə başa çatdırmaq tərcümə şirkətlərinin daha çox layihə alması və daha çox pul qazanması deməkdir. Bu vəziyyət, şübhəsiz ki, tərcümə prosesində tərcüməçilərin rollarının dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Maşın tərcüməsi ilə tərcüməçilər redaktədən əvvəl və redaktədən sonrakı prosesləri yerinə yetirən redaktor rolunu oynayırlar. Buna görə də maşın tərcüməsinin yeni rollarını əhatə edən tərcümə texnologiyaları kursları təşkil edilməyə başlanmışdır. Tərcümə yaddaş proqramları indi tərcüməçilər və tərcümə mərkəzləri üçün əvəzsiz mənbə olmaqla yanaşı, tərcüməçi hazırlayan təhsil müəssisələrinin də maraq dairəsindədir. Azərbaycanda da tərcüməçi hazırlayan bir çox təhsil müəssisələrinin tədris planlarına tərcümə texnologiyaları üzrə kurslar daxildir və tərcümə yaddaş proqramları ilə bağlı tətbiqlər bu kurslarda həyata keçirilir.

Bununla belə, maşın tərcüməsinin tərcümə təhsilində necə əks olunacağı və tələbələrin hansı bacarıqlara yiyələnəcəyi ilə bağlı müzakirələr davam etsə də, maşın tərcüməsinin bazar payının gündən-günə artdığını nəzərə alsaq, tərcüməçilərin gələcəkdə daha çox redaktə işləri ilə məşğul olacağı gözlənilir. Odur ki, tərcümə üzrə təlimlər keçirən qurumların bu istiqamətdə gələcək tərcüməçilərin bilik və bacarıqlarını artırması vacibdir. H.Tekin tərcüməçi namizədlərə postredaktor bacarıqlarının aşılmalı olduğunu söyləyərək qeyd edir ki, bu bacarıqlar tərcüməyə artan tələbatı ödəməyə və daha sürətli tərcümələri təmin etməyə kömək edəcəkdir. Postredaktor bacarıqları tərcümə bacarıqlarından fərqlidir və belə güman etmək olmaz ki, ixtisaslı tərcüməçi olmaq üçün uğurlu redaktor olmaq lazımdır. Lakin postredaktor bacarığına yiyələnən tərcüməçilər maşın tərcüməsində daha bacarıqlı olacaq və bu, tərcüməçilərə maşın tərcüməsi ilə bağlı qavrayışlarını və bacarıqlarını təkmilləşdirməklə maşın tərcüməsi texnologiyalarına asanlıqla uyğunlaşmağa kömək edəcək (Tekin: 32).

İnternet texnologiyasının meydana gəlməsi ünsiyyət vərdişlərində köklü dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu dəyişikliklə elektron poçt əsas ünsiyyət vasitələrindən birinə çevrilib və məktubla ünsiyyət, demək olar ki, aradan qalxıb. Bu, tərcüməçilik peşəsinə də aiddir. Yazılı tərcümə prosesində əsas ünsiyyət vasitəsi kimi e-poçtdan istifadə olunur. Bundan əlavə, tərcüməçilər arasında və ya tərcüməçi ilə müştərilər arasında ünsiyyətə imkan verən bloqlar, forumlar və sosial şəbəkə platformalarının da tərcüməçilik peşəsinə dinamiklik gətirməsi məlum faktlardandır. Bu vəziyyət tərcümə ixtisası təhsilində texnologiyaya əsaslanan kurslarda daha çox mövzunun işıqlandırılmasını zəruri edir. Çünki bütün bu yeniliklər tərcümə prosesinə təsir edir və onu daha asan və effektiv edir. Tərcüməçi olmaq istəyən şəxslərin bu yeniliklərlə bağlı bilik

və bacarıqlarının artırılması tərcümə üzrə təhsil verən qurumlar üçün olduqca zəruridir.

Smartfonlar lüğət anlayışında da dəyişikliklərə səbəb olub. Bu cihazlarla istifadə oluna bilən lüğət proqramları qısa müddətdə geniş yayılaraq çap olunmuş lüğətləri əvəz etməyə başlayıb. Mobil lüğətlər adlanan bu lüğətlərin ən fərqləndirici xüsusiyyəti sözlərin tələffüzünün dinlənilə bilinməsidir. Bundan əlavə, onların daim yenilənməsi, asanlıqla əldə oluna bilməsi və daşınması, həmçinin də əksəriyyətinin pulsuz olması çap lüğətlərindən daha əlverişli olduğunu söyləməyə imkan verir. Mobil lüğətlər qısa zamanda tərcümə təhsilində əvəzsiz mənbəyə çevrilib. 2024-cü ildə Bakı Dövlət Universiteti Şərqsünaslıq fakültəsinin tərcümə ixtisasında təhsil alan tələbələri arasında keçirilən sorğu ilə tələbələrə mobil lüğətlərdən nə dərəcədə istifadə etdikləri soruşulub və onların 91 faizi hər zaman mobil lüğətdən istifadə etdiyini bildirib. Təxmin edilir ki, bu nisbət bu gün daha da artıb və demək olar ki, bütün tələbələr bu lüğətlərdən faydalanır.

Mobil proqramlardan başqa, digər elektron resurslar da lüğət baxımından kifayət qədər zəngindir. Masaüstü lüğətlərdən tutmuş onlayn lüğətlərə qədər müxtəlif lüğətlər mövcuddur. Bu lüğətlərin ən mühüm üstünlükləri sözlərin tələffüzünə qulaq asıla, daim yenilənə və mobil lüğətlərdəki funksiyalar kimi sərbəst şəkildə istifadə edilə bilməsidir. Bundan əlavə, bu lüğətlər terminologiya, orfoqrafiya, etimologiya və s. kimi müxtəlif mövzulara diqqət yetirərək fərqli xüsusiyyətlərə malik məzmun təklif edir. Tərcümə texnologiyaları kurslarının əsas məqsədlərindən biri də gələcək tərcüməçilərin bu resurslardan xəbərdar olması və onlardan həm tələbə, həm də peşəkar iş həyatlarında faydalanmasıdır.

Tərcümə sahəsində ağıllı telefonların təklif etdiyi digər yenilik isə şifahi dil tərcümə sistemləri və şəkil tərcümə proqramlarıdır. Üç fərqli texnologiyadan istifadə edən danışiq tərcümə sistemləri – avtomatik nitqin tanınması (ASR), maşın tərcüməsi (MT) və mətndən nitqə (TTS) insanların tərcümə ehtiyaclarına praktik həllər təklif edir. Smartfonlarda pulsuz “Google Translate” proqramı ən çox istifadə edilən proqramlardan biridir. Bu proqram, həmçinin, şəkil tərcüməsini də əhatə edir. Simvolların optik tanınması (OCR) adlı texnologiyadan istifadə edən şəkil tərcümə sistemləri şəkillər və ya fotosəkillərin içərisindəki gizli mətnləri tərcümə edir. Bu proqram xüsusilə turistlərə xaricə səfərləri zamanı lövhələr, bilbordlar və afişalar kimi vizual materiallardakı mətnləri tərcümə etməyə kömək edir. Sözsüz ki, bu təcrübələr sadə insanların tərcüməyə marağını artırmaqla yanaşı, tərcüməçilik peşəsinə marağın artmasında da mühüm rol oynayır.

Bütün bu inkişafarla yeni bir dövr başlayıb. Yeni informasiya və kommunikasiya resursları tərcüməçilər üçün geniş imkanlar açıb. Yeni texnologiyalar sayəsində tərcüməçilər həm öz ölkəsində, həm də xaricdə tərcüməçilərlə ünsiyyət qura bilirlər. Tərcüməçilər qarşılaşdıqları problemləri, müxtəlif ölkələrdəki tərcümə qaydalarını, hansı işəgötürənlərlə işləməyin təhlükəsiz olub-olmadığını, tərcümə haqlarının ümumi qiymətini və müxtəlif mövzuları müzakirə etmək imkanına malikdirlər.

Rəqəmsal inkişaf nəticəsində indi kağız və qələm klaviatura və ekranla əvəz olunmuş və tərcümə prosesi əsasən kompüterlərə və internetə keçmişdir. Bu vəziyyət tərcümə texnologiyaları kurslarının məzmununa əsas kompüter bilikləri, sürətli və effektiv klaviatura istifadə bacarıqları, ofis və masaüstü proqramlardan səmərəli istifadə kimi mövzuların daxil edilməsini zəruri etmişdir. Çünki tərcümədə texnologiyadan istifadənin ən böyük üstünlüklərindən biri sürətli tərcümələr etmək imkanındır.

Bu sürətə çatmaq üçün ən vacib məqamlardan biri də kompüter klaviaturasından tez və effektiv istifadə etməkdir. Klaviatura, demək olar ki, bütün proqramlar üçün sükan rolunu oynayır, ondan səmərəli və tez istifadə edilmədikdə, yəni qısayol düymələrindən və on barmaqdan istifadə edə bilməmək və s. ciddi vaxt itkisinə səbəb ola bilər. Bu baxımdan tərcümə təhsilində klaviatura bacarıqlarına dair dərs təcrübələri olmalı, tələbələrə onbarmaq klaviaturadan istifadə, funksional düymələr və qısayollar kimi xüsusiyyətlərlə bağlı bacarıqlar öyrədilməlidir. Stralovski qeyd edir ki, tərcümə təhsili texnologiyası kurslarının məzmununa kağızı əvəz edən ofis proqramları da daxildir. Ofis proqramlarından səmərəli istifadə də bazarın gözləntisidir. Tərcüməçidən, həmçinin, Word, PowerPoint və Excel kimi ofis proqramlarından səmərəli istifadə etmək bacarığı tələb olunur. Bu proqramlar tələbələrin təhsil həyatı boyu tez-tez istifadə etdikləri proqramlardır. Çünki təkcə tərcümə texnologiyaları kurslarında deyil, digər kurslarda da tələbələr tez-tez ev tapşırığı, tədqiqat və digər fənlər üçün ofis proqramlarından istifadə etməli olurlar. Bundan əlavə, sənədlərin təhlükəsiz şəkildə daşınmasını və ötürülməsini təmin edən və gündəlik həyatda tez-tez istifadə edilən PDF formatında sənədləri redaktə etməyə imkan verən PDF Redaktorları tez-tez istifadə edilən proqramlar arasındadır. Bundan əlavə, HTML Redaktorları kimi veb saytların tərcüməsi və redaktə edilməsində istifadə olunan proqram təminatı tərcümə texnologiyaları kurslarında əhatə olunan proqramlar sırasındadır (Stralovski, 2024: 98).

Əvvəlki vaxtlarda tərcüməçilərdən mədəni və dil səriştəsi tələb olunurdusa, müasir dövrdə əlavə olaraq texnoloji səriştə, tədqiqat səriştəsi və layihənin idarə edilməsi kimi bacarıqların da olması arzuolunan hala çevrilmişdir (Martin, 2019: 22). İnkişaf edən texnologiya tədqiqat və layihələr üçün tərcüməçilərə bir çox imkanlar təqdim edir. Məsələn, axtarış sistemləri, vikilər, rəqəmsal kitabxanalar və arxivlər, virtual icmalar tədqiqat üçün əsas mənbələrdir. Bu resurslar tərcümə texnologiyaları kurslarında əhatə edilə və ya digər kurslarda fəal şəkildə istifadə oluna bilər. Məsələn, tələbələr bu platformalarda araşdırma apara və tapşırıqlar hazırlaya bilərlər. Bu yolla onlar müəyyən məqsəd üçün yeni texnologiyalardan faydalana və məlumatlı ola bilərlər. Bazarın tərcüməçi namizədlərdən gözlədiyi keyfiyyətlər bu istiqamətdədir. Ona görə də bütün bu bacarıqları tərcüməçi namizədlər effektiv və səmərəli şəkildə əldə etməlidir. Lakin bu bacarıqların tərcümə təliminə daxil edilməsi üçün bu kursları öyrətməkdən ötrü mütəxəssislərə, bu proqram təminatını almaq üçün resurslara və bu cür müxtəlif mövzuları proqrama uyğunlaşdırmaq üçün vaxta ehtiyac var. Odur ki, tərcümə təhsilində texniki tərcümə, tərcümə texnologiyaları və ya bu cür vasitələrin tətbiq olunduğu digər kursların planlaşdırılması və təşkili, eləcə də arzuolunan məqsədlərə çatmaq üçün lazımi infrastrukturun yaradılması, yəni lazımi bilik və bacarıqlarla təchiz edilmiş tərcüməçilərin yetişdirilməsi zəruridir.

Nəticə

Tərcüməçi olmaq istəyənlər üçün yeni texnologiyalara asanlıqla uyğunlaşmaq və peşəkar həyatlarında uğur qazanmaqda qarşılaşdıqları çətinliklərin öhdəsindən gəlmək bacarığına yiyələnmələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki texnologiya daim inkişaf edir və dəyişir. İstifadə olunan proqram və tətbiqlər də bir müddət sonra dəyişə və bazara çıxarılan yeni məhsullar qarşısında xüsusiyyətlərini itirə bilər. Bu gün çox məşhur olan proqram bir neçə ildən sonra tamamilə köhnələ və onun yerini yeni və fərqli proqram və proqramlar tuta bilər. Odur ki, konkret proqram təminatını öyrətmək

əvəzinə bu proqram təminatının iş məntiqini öyrətmək və tərcüməçi namizədlərə yeni və müxtəlif proqram və proqramlara asanlıqla uyğunlaşmaq imkanı verəcək bacarıqlar vermək daha yaxşı olardı. Bundan əlavə, kurikulum və kursun məzmunu buna uyğun hazırlanmalıdır.

QAYNAQLAR:

1. Abdullayeva, F. (2010). *Peşəkar tərcümənin əsasları*. Bakı.
2. Altay, K. (2021). *Dijital Çağda Çeviri və Bilgi Teknolojisi Kullanım Sorunları*. Ankara: Basit yayınları.
3. Ayvaz, M. (2018). *Makine Çeviri Yöntemleri*. İstanbul: İstanbul Univeristesesi yayınları.
4. Bayramov, Q. (2008). *Tərcümə sənəti*. Bakı.
5. Gündüz, O. (2018). *İKT və dil problemi*. Bakı.
6. Martin, J. (2019). A Comprehensive Study on Post-Editing Process of Machine Translation. *Journal of Language and Literature Studies*, Warsaw.
7. Mishra, DP. (2024). ChatGPT's effect on the job market: how automation affects employment in sectors using ChatGPT for customer service. *Int J Informat Commun Technol*, 13(1): 116-22
8. Renato, B. (2022). Translation and artificial intelligence. *Journal of Social Studies Education Research*, 6(3). Hyuston:156-167
9. Rəsulov, Ə. (2015). *Tərcümə nəzəriyyəsi və təcrübəsi*. Bakı.
10. Stralovski, A. (2024). Comparison of machine translation programs. *Journal of linguistic*, 2(1). Boston: 87-99.
11. Tekin, H. (2019). Makine Çevirisi Sonrası Düzeltme İşlemine Yönelik Kapsamlı Bir İnceleme. *Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Kayseri.

Artificial Intelligence and Human Factor in Translation in the Era Of Digital Technology

ELDOST IBRAHIMOV**

Abstract

Although translation activities have been carried out with the aim of creating communication between different languages and cultures since the beginning of humanity and languages, there have been developments and changes in the technological tools used in the translation profession with digitalization. With the development of information technologies, the technical tools used by translators have also changed. Today, a translator is required to be skilled in both basic computer technologies such as office programs and internet tools, as well as specialized programs such as machine translation and translation memory systems for translation purposes. As a result of this requirement, information technologies in translation have become a topic that has found its place in the field of translation studies. The purpose of this study is to describe the position of translation programs in translation, which is affected by the

** Baku State University; eibrahimov@bsu.edu.az; <https://orcid.org/0000-0001-9213-5540>

changes in information technologies, within the framework of the approaches adopted by students studying translation studies regarding what, where and how to cover them.

Keywords: *translation studies, information technologies, machine translation, translation technologies, educational approaches*

Искусственный интеллект и человеческий фактор в переводе в эпоху цифровых технологии

ЭЛДОСТ ИБРАГИМОВ***

Резюме

Хотя переводческая деятельность осуществлялась с целью создания коммуникации между различными языками и культурами с самого начала существования человечества и языков, произошли изменения и разработки в технологических инструментах, используемых в профессии переводчика с цифровизацией. С развитием информационных технологий изменились и технические инструменты, используемые переводчиками. Сегодня переводчик должен владеть как базовыми компьютерными технологиями, такими как офисные программы и интернет-инструменты, так и специализированными программами, такими как системы машинного перевода и памяти переводов для целей перевода. В результате этого требования информационные технологии в переводе стали темой, которая нашла свое место в области переводоведения. Целью данного исследования является описание положения программ перевода в переводе, на которые влияют изменения в информационных технологиях, в рамках подходов, принятых студентами, изучающими переводоведение, относительно того, что, где и как их освещать.

Ключевые слова: *переводоведение, информационные технологии, машинный перевод, технологии перевода, образовательные подходы*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.08.2025

Çapa qəbul tarixi: 02.09.2025

Çap olunma tarixi: 28.10.2025

*** Бакинский государственный университет; eibrahimov@bsu.edu.az; <https://orcid.org/0000-0001-9213-5540>